

ՎԱՍԻԼ Բ. ԲՈՒԼՂԱՐԱՍՊԱՆ

(979-1025)

(Շարք. տի'ս էջ 200)

Է. — Վասիլ Սենեկապանի մահը. — Վարդ ֆոկասի ապստամբությունը:

Ալեքսանդր քաղաքական մեծ պատերազմին յետոյ, Վարդ ֆոկասի ապստամբութիւնն եւ զա՛ւ որ տևութիւնը ամենէն աւելի տաղ-նապի ենթարկեց:

Մարտիկներ կան, որոնք գիտակից իրենց գործին, բացարձակ անկախութիւն կը փնտռեն անոր մէջ, ազատութիւն՝ ո՛ր և է ազգեցութենէ, ո՛ր և է խելացիանքէ, և չեն խնայեր ո՛ր և է միջոցի՝ հեռացնելու համար երկրորդական անձնաւորութիւններ՝ որ կա-րող են թէ՛ ոչ իւստարեցնէ՝ գէ՛ծ նուազում մ'ըլլալ իրենց փողկն. միութիւնը կը փրկ-աւեն իրենց շուրջ՝ փայլեանին պէս աւելի դուրս ցայտեցնելու համար:

Վասիլ տրպարն էր այս կարգի անձնաւորութեանց. կայսերական իշխանութեան հասած, նա ունէր ամէն միջոց՝ կղզիանալու և իր շուրջը հաւաքուող գործունեայ և փառասէր անձինքները հալածելու համար: Գիւրին էր արքունեաց մէջ նոր մուտ գործողներէն ազատիլ, բայց կային որ արմա-տացած էին, տրպած, և կայսեր հաւատար հեղինակութիւն ստացած: Այսպիսի էին, օրինակ իմն, պալատին մէջ՝ Վասիլ Սենե-կապան, բանակին մէջ՝ Վարդ ֆոկաս: Կայս-րը՝ որ ինքզինք մեծագոյն դիւանապետը և մեծագոյն ռազմագէտը կը համարէր, և ոչ մէ-կուն կարօտութիւն կը զգար, ջանաց երկուքն ալ մերկացնել իրենց հեղինակութենէն:

Վասիլ Սենեկապան միշտ կը քննապա-տէր կայսրը իր չափազանց գործունէութեան համար. խորհուրդ կու տար պատերազմի մէջ չմտնալ, « սրովհետեւ կայսերական կեանքը միանգի կ'ենթարկուի »: Դիւանա-գիտական գործերէ հեռու մնալ, « որովհե-

տեւ անոնք կայսեր մ'արժանապատուութեան զէմ՝ են »: Սենեկապանը կ'ուզէր այն հա-մողումը տալ՝ թէ ինքնակալն է այն՝ ինչ որ կ'երեւակայէին Արեւելիքը. անշարժ կուրք մը՝ որ խոսկերէ պիտի շրջապատուի, և ուրուն կը պատկանին միայն փառք ու վայելք:

Վասիլ Բ.ի համար փառքը՝ դործն էր, վայելքն՝ աշխատանքը: Սենեկապանի հայ-րական խրատներուն խորը թափանցելով, որոնց նպատակն էր զինքը իրական իշխա-նութենէ զրկել՝ զայն բանտիկ տուաւ նախ իւր իսկ տանը մէջ, և յետոյ աքորեց զինք, ստացածնէնքը գրուեց, իրադրոնքն՝ ինչ որ Չմիկիկ սպառնացած էր միայն: Վասիլ ասուելութիւնն այնքան էր Սենեկապանին զէմ, որ վանք մը կործանել տուաւ պարզապէս այն պատճառաւ՝ որ նա՛ եղած էր անոր հի-մնողիւր: Սենեկապանը, քիչ յետոյ, սրտին ցաւէն մեռաւ (987):

Մտացած էր այժմ՝ Վարդ ֆոկաս: Վասիլ ցոյց տուող համար իրեն՝ թէ կը մերժէ ո՛ր և է գործակցութիւն, Բուլղարաց զէմ՝ արշաւանք մը բրաւ՝ առանց նիւթական կամ բարոյա-կան ո՛ր և է օգնութիւն ուղելու ֆոկասէն: Աւելի ծանր միտաւորանք չէր կարող ըլլալ սպարապետին և իր բանակին համար, որոնք լաւ լմնած ըլլալով Վասիլ բիրտ վարմուն-քին շարժախիթը, ապստամբութեան դրօշը պարզեցին: Վարդ ֆոկաս կայսր հռչակուե-ցաւ (15 օգոստ. 987) ի կապալովիկա:

Նոյն տարւոյ մէջ Ալեքսան, Պաղատաու-րանալն ազատած, եկած էր Վասիլ զէմ. ֆոկասի կ'առաջարկէր միութիւն՝ ընդդէմ՝ բռնաւորին, հառարակաց թշնամոյն: Փոկաս ի նպատակ իրեն գործածելով Ալեքսանի բա-րեկամական ցոյցերը, անգամ մը՝ երբ նա կապալովիկա եկած էր անձամբ հաշտու-թիւնը ի գլուխ հանելու համար, դատաւա-նութեամբ ձերբակալեց, և դրաւ բանտի մէջ:

Ամբողջ տարի մը պատերազմի պատրաս-տուելէ յետոյ, գիմեց Կոստանդնուպոլսի մի-րայ, բանակը յերկուս առաջն բաժնեկող-առաջինը՝ որուն կը զօրավարէր Գլաքքիլոս, Վոսիֆորի կողմանէ մայրաքաղաքին հաղոր-դակցութիւնքը պիտի կարէր, բանակելով խրուսոպոլսի մէջ, իսկ ինք ֆոկաս՝ Արի-

գոտի մօտ կանգ պիտի առնուր, և թոյլ պիտի չտար՝ որ Տարաւանէլիի անցքէն պաշար և գէնք հասնին: Այսպէս եթէ ոչ յազմու թեան, զէթ սովի առջեւ տեղի պիտի տար Վասիլի:

Կայսրը սակայն՝ ապստամբութեան սկիզբէն ի վեր պատերազմի պատրաստութեամբք զբաղած էր, ոչ միայն երկայն պաշարման համար հարկ եղած մթերքը հաւաքած էր նա, այլ և բարեկամ ըլլալով Ռուսաց, Բուսնաց լրայ կ'իշխէին Վլադիմիր և Անտա, քոյր Վասիլի Բ, հզօր գունդ մ'անոնցմէ օգնութեան առած: Թշնամեաց երկու թեւերը հառած ըլլալով ի խրիւսպօլիս և յԱրսուս, կայսրը Գալաթիոյ խոստովանող զրբկեց. չյաջողելով կաշառել, վճեց ռազմական դարձողութիւններն սկսիլ: Գիշեր էր. թշնամիք՝ յաղթանակին վրայ արդէն վստահ՝ անհոգարար ցրուած էին իրենց բանակետը ղին մէջ. ծով մը զերեքը կը բաժնէր Վասիլի զօրքերէն, և ոչ ոք կարող էր գաշակել զիշերային յարձակում մը, որուն կտակածը ցամաքի վրայ՝ անբուն կը պահէր զիրենք:

Վասիլ ռազմական նաւերը լեցուց Ռուսերով. յաջող հոգմով թեւաւորուած, մթու թեան մէջ ծովը կարեցին անոնք, և մտտեցան խրիւսպօլիս ծովախիւն. լուսթիւր կը տիրէր թշնամեաց բանակին մէջ, լուսթիւն մը՝ որ քիչ յետոյ իրապէս ալ գերեզմանական պիտի ըլլար: Յանկարծ բարբառոսները գոռացին, և խուժելով վրաններուն մէջ՝ սկսան կոտորածը. զիմպրութեան ո՛ր և է փորձ չափազանց ուշ էր այլ հետ. ամէն անկողին շիրիմ դարձաւ, քունը՝ մահ: Նշաւաւոր անձնաւորութիւնք գերի տարուեցան, անոնց մէջ՝ նոյն իսկ Նիկեփոր, Վասիլի եղբայրը, որ կոյր էր արդէն, և ոչ մէկ տարբերութիւն զգաց մթին բառակին մէջ փոխադրելով: Ռուսեր՝ շարքելով՝ հասած էին Գալաթիոյս վրանը. ձերբակալեցին զինք և նոյն տեղը կախապան հանեցին:

Ապստամբ բանակին մէկ թեւը ջախջախելէ յետոյ, Վասիլ Բ. իր կոստանդին եղբայրը և Կիրակոս ծովապալը զինեցին յԱրսուս, որ պաշարուած էր, փոխառի գէմ: Վասիլ ջանաց փոխառի կռուակիցները կա-

շտեղ. թագապահանջ զօրաւորը սովորութիւն ունէր՝ խառնուրդի մէջ չմտած՝ գաւաթ մը պաղ ջուր խմելու. իր ծառայիներէն մին, որ կայսերմէն մեծ գումարէ մը խոստումն ստացած էր, այս անգամ թոյն աւելցուց անոր մէջ:

Լամպիսակին մօտ, ոչ հեռի Արիդոսէ, երկու բանակները կանգնած էին իրարու հանդէպ. Վասիլ իր գունդերուն առջեւէն կ'անցնէր, կարգաւորելով, խրախուսելով: Փոկաս՝ մենամարտով մը միայն կռուին բաղդը վճեղու համար, ուր ի ձեռին՝ շեշտակի դէպ ի Վասիլ խայացաւ. ռազմիկները՝ հանգիստեսի փոխաւ՝ երկու կայսերաց բախման կը սպառնէին. յանկարծ փոկաս ճանապարհը փոխեց, բլրան մը վրայ ելաւ, զլարեցաւ ձիէն, անշարժ մնաց. ապստամբը մեռած էր: Թոյնը՝ որուն տանջանքները կը զգար, վճեղած էր յանկարծ աւրութեան ազատումը եղբայրասպան պատերազմէ: Ու մահը յանկարծական կաթնածով ապրստամբը մեռած համարեցան, ուրիշները ձիէն զլորեցուն համար. Վասիլ՝ իր նետին զօրութեան կ'ընծայէր անոր մահը, ինչ որ չէր կրնար ստոյգ ըլլալ՝ քանի որ վերքի ոչ մէկ նշան գտնուեցաւ փոկասի մարմնոյն վրայ:

Թագապահանջին բանակը իսկոյն փախուռտեան գիմեց. իր մեծազոյն մասը գերի ընկաւ. իշու վրայ հեծած, թափառեցան Պօլսոյ մէջ: Ապստամբներուն մէջ՝ կային երկու եղբայրներ Թէոդոսոս և Լեւոն Մելիսենեան: Թէոդոսոս Վասիլի գէմ նախատինքներ կը տեղար. Լեւոն սաստեց իրեն որ չափաւորէ լեզուն. և երբ անաստեց, նիգակին բռնով գանակածել սկսաւ զայն: Երկրորդ օր երբ փոկասի կռուակիցները գերի բռնուեցան, Լեւոն անպատիժ մնաց, Վասիլի պատուոյն նախաձեռնողի եղած ըլլալուն համար: Այս փոքրիկ միջադէպը ցոյց կու տայ թէ Բիւզանդիայի բազմախնդիրները՝ որքան կասկածելի դերը կը բռնէին: Կ'ընկերէին թագապահանջին՝ անակրնկալ փառքերու յոյսերով, բայց միւս կողմէն ծառայելով օրինաւոր կայսեր՝ անյաջողութեան պարագային՝ անոր ներման արժանանալու համար:

Ամբաւ աւար և պաշար բաժին ընկան

վառի զօրքերուն և փոկասի վրանին մէջ զըտ-
նուած բոլոր առարկայները բերուեցան կայ-
սեր, որ մի առ մի զննութեան ենթարկեց
զանոնք: Թաղապահանջի զգեստներուն մէջ
նամակ մ'ալ զանուեցաւ: Վասիլ Բ. տնու-
զտս հետաքրքրութեամբ կարպաց զայն, կա-
տարութեան նշաններ ցոյց տալով ամէն
բառի. հոն կը գտնուէր, կը խրախուսուէր
փոկասի ապստամբութիւնը, և ստորագրողն
էր անձ մը՝ որ պատիւներ միայն գտած էր
վասիլէն. — Աղապիոս, եպիսկոպոս Անտիո-
քայ: Հայրապետը կը պատրաստուէր ուրա-
խակցութիւններ յայտնել վառի, երբ իրեն
ներկայացուեցաւ մասնիչ նամակը, և շղթայի
զարնուելով՝ բանտուեցաւ վանքի մը մէջ:

Ը. — Երբորդ ապստամբութիւն. — Նիկեփոր փոկաս
(Բ) և Անեքեբիմ Արքեպիս. — Տրդատ հարաւ
բազեա. — Յոյն եկեղեցին՝ վառի ժամանակ:

Վարդ փոկաս կը թողուր սրղի մը՝ Նի-
կեփոր անուամբ. ժառանգ հօրը տիտղոսնե-
րուն և վրէժինդրութեան պարտուց, նա կը
սպառէր նպաստաւոր առթի մը՝ ապստամ-
բութեան գրոշը պարզելու համար:

Այս առիթը պիտի ներկայանար 1022ին:
Վասիլ Բ. վրաստան արշաւանքի գնացած ըլ-
լալով, առանց իրեն հետ տանելու զՆիկե-
փոր, նա Նիկեփոր Քսիֆիասի և Սինեքե-
րիմ հայ թաղաւորին հետ, որ նոր վաղ-
թած էր Սեբաստիա, միանալով՝ ապստամ-
բեցաւ:

Վասիլ՝ մայրաքաղաքէն հեռի՝ գահա-
զուրկ ըլլալու ծանր վտանգի մէջ կը գլա-
նուէր: Երկու կողմէն պաշարուած էր ալըտ-
սամբներէ. — Վրացիներէն և Նիկեփոր փո-
կասի բանակէն:

Տաղնապալից գիրքէն ազատելու համար՝
խորհեցաւ զծառութիւն ձեւի փոկասի և Քսի-
ֆիասի մէջ. այս նպատակաւ՝ նամակ մ'ուղ-
ղեց փոկասի՝ ուր մեծամեծ պատիւներ կը
խոստանար իրեն՝ եթէ Քսիֆիասի կենքին
զէմ դաւաճանէ. ուրիշ նամակ մը գրեց՝
Քսիֆիասի՝ ուր նոյն խոստումները իրեն ալ
կ'ընէր, պայմանաւ որ սպաննէ զփոկաս:

Երկու նամակներն ալ յանձնուեցան մէկ

անձի. նա զանոնք աչքբան ճարտարութեամբ
հասուց իրենց հասցէին՝ որ ոչ Քսիֆիաս
և ոչ փոկաս անդադարձան թէ մի և նոյն
ձեռքը կրկու հակասութիւններ իրենց կ'ըն-
ծայէր:

Նիկեփոր՝ որ ապստամբութեան մէջ մե-
ծագոյն շահ կը տեսնէր՝ անդիջ շտուաւ կայ-
սեր, և սասցած նամակին ունկնդիր ըրաւ
զՔսիֆիաս. « աս, ընդհակառակն, վասիլի
խոստումները մեծագոյն տեսնելով՝ քան փո-
կասինը, զազանի պահեց իրենը և որոշեց
սպաննել զանիկա »:

Կապալապովիոյ մէջ էին. իրենց մերձա-
ւորութեանը պատճառաւ էր, որ Սեբաստիոյ
հայ թագաւորը բռնադատուած էր իրենց կու-
սակից յայտարարի ինքզինք, յաւամայս
անուշաւ: Կը թուի թէ Քսիֆիաս իր դի-
տումները յայտնեց նաեւ հայ թագաւորին և
զայն կամակից ունեցաւ փոկասի սպանման,
և այս պատճառաւ է որ մեր պատմիչները՝
զԱնեքեբիմ կը համարին զաւաճան փո-
կասի:

Արդ, օր մը՝ երբ փոկաս նոր ծրագրե-
րներ կը պատրաստէր եռանդեամբ, Քսիֆիաս
մօտեցաւ իրեն և իմացուց թէ ծոցին մէջ
զաղանիք մ'ունէր՝ զոր կ'ուզէր վերջապէս
յայտնել: Այդ զաղանիքը՝ զառնի մ'էր...
Երբ ամայի տեղ մ'առանձնացած կը խօ-
սակցէին, Քսիֆիաս յանկարծ հանեց զայն
ծոցին մէջէն և քանի մ'հարուածով գետին
փոց զփոկաս: Ապստամբութիւնը անոր հետ
սպաննեցաւ: Ոճիրը ոսկւայն միշտ ասելի
է, նոյն իսկ շահու հետ միացած պահուն:
Վասիլ հրամայեց թէնփիլակոսս զօրավարին
ձերբակալել զՔսիֆիաս, տանիլ Կոստանու-
զմուպօլիս և կրօնաւոր ընել: Վանքի մէջ ա-
յաշխարհեց նա անմտութիւնը՝ սրով բարե-
կամ մը՝ թշնամույն զսհած էր:

Վասիլ ժամանակ՝ 986 տարեթուին՝ հոկ-
տեմբերի մէջ, տեղի ունեցաւ այն նշանաւոր
երկրաշարժը, որ Ս. Սոփիայի գմբէթը եր-
կուքի ճեղքեց: Նորոգութեան համար, ինչ-
պէս կ'աւանդեն հայ պատմիչներ, ի Պօլիս
հրաւիրուեցաւ նաեւ Տրդատ քարադործ ճար-
տարապետ, որ Անիի մայր եկեղեցւոյն և
այլ նշանաւոր եկեղեցեաց յորինողն է: Ս.

Ստիկայի վիթխարի գմբէթը օդի մէջէն կախելու զաղտփառը կը պատկանի Անթիմիոս Տրալլացոյ և Խոլոսր Մ' երեսացոյ, որ (532-562), Յուստինիանոսի ժամանակ՝ զայն ի զլուխ հանեցին:

Իրենց գիւտը կը կայանայ յայնմ՝ որ գմբէթը կառուցանելու համար՝ մտածեցին գործածել Հոսիոսի աղիւտը, որ սալարակաւնէն քանի մ'անգամ աւելի լինիմու ըլլալով, հնարաւորութիւն կ'ընծայէր մեծիկ զանդուած մը գետեղելու եկեղեցւոյ որմեղուն վրայ:

Կը թուի թէ հայ ճարտարագետը նոյն հնարքը գործածեց՝ նորոգութեան պահուն. յոյն պատմիչներ՝ (Կեկերնոս, Թէոփանէս, Գլիկիաս) երկրաշարժի կը յիշեն, բայց ոչ նաեւ զՏրդատ. միայն տախտակամաճը գետեղելու համար եկեղեցւոյ մէջ՝ հազար սակի ծախսուեցաւ. — աստի կարելի է հետեւցընել թէ Դրքան մեծամեծ ծախքեր եղան՝ աւանդէն քաջ ճարտարագետները Բիւզանդիոն կանդելու և զանոնք աշխատեցնելու համար: (Տես Կեկերնոս, էջ 438, Գլիկիաս, էջ 576):

Կործանեցան նաեւ Պոլսոյ ուրիշ բազմաթիւ եկեղեցիներ և պալատներ: Յնցումները գետնի տակէն ճանապարհորդելով՝ հասան մինչեւ Նիկիոսի, ուր աւերակները սփռելէ վերջ, Լիկաշոնիա անցան, և հոն զգացնելով իրենց բոլոր բռնութիւնը, ամբողջ քաղաքներ հիմնայատակ րրին: Բալլարոսաց արշաւանք մը տեղի կ'ունենար գետնի տակէն:

Եկեղեցական խռովութիւնք բնու տեղի չունեցան Վասլի ժամանակ: Հասարակաց մտածումը աշխարհականացած էր, զինուորական ոգին տիրած, և աստուածաբանական եռանդը շիջած Բիւզանդացոց մէջ:

Անտոն պատրիարք, Սթուպանց վանքէն, 879ին հրաժարած էր իր պաշտօնէն, զոր՝ իր նկատմամբ՝ չափաքան ծանր և բարձր կը համարէր: Խոնարհութեան այս գործը՝ դեռ աւելի սրբութեան վարկը մեծցուց: Բիւզանդացիք ո՛ր և է միջոցաւ չկարենալով զինք վերստին իր սրբազան գահուն վրայ բազմեցընել, յաջորդ չընտրեցին իրեն՝ որպէս զի Թիոդոս պատարկութիւնը հրաժարեալը բռնադատէ կրկին հոգեւոր կառավարութեան սանձը ձեռքին մէջ առնելու: Չորս տարի

եկեղեցականք կէս անիշխանութեան մէջ մնացին, մինչեւ որ մահը (983ին) զԱնտոն պատրիարք իջուց ի գերեզման, և զՆիկիոս զայս խրեւարէրգոս բարձրացուց հայրապետական և գահուն վրայ: Նիկիոսայոս 996ին մեռնելով, և եկեղեցական դատուն մէջ ոչ ոք զանուելով իր պատուոյն արժանի, ընտրութիւնը կեցրոնացաւ աշխարհականի մը վրայ, Սիսինիոսի:

Պալատական մ'էր, սիրելի, կրթուած. իբրեւ տէրութեան ամենէն առաքինին և ամենէն գիտնականը. Սիսինիոս՝ Փոսի նման՝ քիչ ժամանակի մէջ՝ եկեղեցական փոքրագոյն առաքինաներէն մինչեւ բարձրագոյնն հասաւ: Երեք տարի յետոյ մեռնելով, Սարգիս՝ Սահուելեան վանքի արքայապետ, որ Փոսի ցեղէն կը սերէր, հայրապետ ընտրուեցաւ (998, յուլիոս): Քոստան տարի յունական եկեղեցին կառավարելէ վերջ՝ մեռաւ նա, զահը յանձնելով Եւստաթիոսի, որ արքունեաց աւագերէցն էր (10 յուլիոս):

Եւստաթիոս՝ փառասէր ի բնէ՝ ամէն ճիգ ըրաւ ձեռք բերելու համար՝ տիեզերական պատրիարք տիտղոսը, որուն զարիւթ ի վեր կ'անձկային կոստանդնուպոլսոյ հայրապետը:

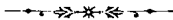
Հոսմա՛ր քահանայապետին հեղինակութիւնը դեռ եւս կը ծանշուէր յոյն եկեղեցւոյ մէջ: Եւստաթիոս իրեն գիմեց ոչ միայն աղաչանքներով՝ այլ սուկոյ մեծ գումարով մը՝ զոր կ'առաջարկէր իբրեւ գին՝ տիեզերական տիտղոսին:

Եւրոպայի բոլոր եկեղեցականութիւնը ոտքի ելաւ, լսելով՝ որ քահանայապետը հուանութիւն առած է յոյն պատրիարքին ամբարտաւան փափագներուն. յայտնի եղաւ՝ թէ Յովհաննէս Խիթի նկատմամբ ի՞նչ հնարք գործածած էին Յոյները Ամէն կողմէն, Խաւրիայէն, Գաղղիայէն՝ բողոքագրեր կը տեղային Վատիկան. Յովհաննէս Խիթ ստիպուեցաւ տեղեկագրել Պոլիս՝ թէ հակառակ իր բոլոր փափաքին՝ անկարելի էր իրեն կոստանդնուպոլսոյ պատրիարքին՝ նախագահութիւն տալ՝ միւս բոլոր պատրիարքներուն վրայ:

Եկեղեցական վերջին խնդիրը եղաւ այս՝ Վասլի ժամանակ: Այսպէս եթէ ընդհանուր

ակնարկ մը նետանք սոյն կայսեր ներքին կառավարութեան վրայ՝ ուրիշ բան չենք տեսներ, բայց եթէ ածգոհ ազնուականութիւն մը, որ գործունէութեան ամէն ասպարէզ փակուած թեւեռներով իր առջեւ, բիրտ, արեւելք, ցուրտ և ամէն բանի մէջ միայնակ ըլլալ ուզող կայսերակէ մը, որ սակայն լիովին գիտակից էր իր արժանապատուութեան և իրանկանց, կը մօտեցնէր զէ՛ր թանջիւղ զանիկա՝ անընդատ ապոստամբութեամբ ք։ Յիսուսի, Վասիլի համար ոճիր մը պիտի ըլլար իշխանութեան կեդրոնացումը իր անձին վրայ՝ եթէ փառասէր մ'ըլլար միայն. բայց նա լէ՛ր քաղաքական և լէ՛ր ռազմական առաջադէպին մէջ հաւասար հանճար ցրցաց. և եթէ հին և նոր բարբ ատղանդները մերթեջ իր քովէն, այն պատճառաւ էր միայն՝ որ ինքը անոնց զումարն էր։

Հ. Կ. Տ. ՍԱՀԱԿԻԱՆ

ՄԻՋՆԱԴԱՐԵԱՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՆԵՐ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԵՐՁՆԿԱՅԻ

1. Յովն. երգնկացոյ վարքը՝ մէկ քանի մօր տն. դեկութիմնիրով. — 2. Յովն. իրեն և կից. ցաւած բանաստեղծ. — 3. Երբեք Միթմադա. րեան բանաստեղծ և իր քերթուածները.

1. Յովհաննէս երգնկացոյ կամ Պուգի վարքը մանրամասն գրուած է արդէն թէ՛ Հ. Կ. Զարհանալեանէ՝, թէ՛ Հ. Սիւրա. նէ՝ և թէ՛ Բարգէն Վ. Կիւլէսէրեանէ՝. այդ պատճառաւ շատ համառօտիւ պիտի գծեմ իր կեանքը։

Յովհաննէս ծնած է երգնկայի Արկայ

գիւղին մէջ (որ հիմայ անծանօթ է?) 1250ի մօտերը։ Ընտանիք անունը յայտնի չէ։ Ինծի ծանօթ է յիշատակարան մը Գրիգոր Աստուածարանի ճառից, որ կը գտնուի յէջմիածին, գրուած 1266ին ի Յովհաննէս Սարկաւազէ՝ երգնկայի մէջ։ Այդ թուականը կը պատշաճի մեզի ծանօթ Յովհան. նէս երգնկացոյ սարկաւազութեան թուականին, և հոն կը յիշուին տեղւոյն արք. եպիսկոպոսը Սարգիս և անոր որդին պր. Յովհաննէս, երկուքն ալ ծանօթ։ Այդ պարտն Յովհաննէսն է՝ որ բարեկամ է մեր երգնկացոյն, որուն համար ինքն Յովհ. վարդապետ՝ Քերականի մեկնութեան յառաջաւորին մէջ կը գրէ. « Ուսումնասէր պարուն Յովհաննէս, որդի մեծապատիւ տէր Սարգիսի, ի մայրաքաղաքին երգնկայի գտեալ ուրեք օրինակս հին » (Քերականի), և այլն։

Ուստի կը համարիմ որ 1266ի սարկաւազ գրիչ Յովհաննէս երգնկացին՝ է՝ նոյն ինքն Պուգը. և իր հայրն է Շիրին, իսկ մայրը Սափիրա՝, եղբարքը Աեռոշահ և Շահնշահ, որոնք կը յիշուին վերոյիշեալ 1266ի յիշատակարանին մէջ. նոյն յիշատակարանէն կը տեղեկանանք դարձեալ՝ թէ Յովհաննէս իր անուանակցէն ուսումն ատած է, որ նոյն թուականին արդէն « սպանեալ եղև սրով յանօրինաց »։ Յովհաննէսի ուսումնականից կը յիշուի Սարգիս՝ նոյն յիշատակարանին մէջ։

Յովհաննէս Պուգ իր նախնական ուսումը, նոյն իսկ իրեն վկայութեան համաձայն, կատարած է Մեպուհի Ս. Մինաս վանքին մէջ. յետոյ աշակերտած է Վարդան Բարձրաբերդոյ՝ կայենոյ—ձոր վանքին մէջ։ Յովհաննէս շատ տեղ ճամբորդած է, Կիլիկիայէն մինչև Երուսաղէմ։

1. Տես Հայկական Մատենագրութիւն։
2. Տես Յուշիչէ Զարեանց. հա. Բ։
3. Տես Բիւրակն 1903, էջ 269։
4. Ելմիածնի այդ ձեռագրին վրայէն 1849ին Տէր Պողոս Պետրոսեան վարդապետ կ'ընդօրինակէ Գր. Աստուածաբանի ձեռնքը, համառօտելով նաեւ երգնկացի Յովհաննէս սարկաւազի յիշատակարանը. Տէր Պողոս

- Վրդ. Ուփիրա կը կարգայ։ Այդ օրինակուած ձեռագր. բը հիմայ վիեննական Միթմադանց վանքը կը գտնուի (Հմմտ. Գուցակ Զեռագրաց Հ. Տաշեանի, էջ 552)։
5. Մեր մատենագրարանի մէջ կայ ձեռագրի մը, զոր օրինակած է Սարգիս ի վան Ս. Գրիգորի յերգնկա՝ յետ մահուանի. Յովհաննէսի, որ իր միաբանակիցն էր, բնէ կը յիշէ զՅովհաննէս։